

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРАДІЖКУ, ГРАБІЖ ТА РОЗБІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Будяченко О. М.

Метою статті є розкриття практичних аспектів кримінальної відповідальності за крадіжку, грабіж та розбій в умовах воєнного стану. Проаналізовано наукові погляди та проведено короткий аналіз судової практики щодо тлумачення кваліфікуючої ознаки вчинення кримінальних правопорушень «в умовах воєнного або надзвичайного стану», передбаченої ч. 4 ст. ст. 185-187 КК України.

Розкривається співвідношення кваліфікуючої обставини «в умовах воєнного або надзвичайного стану», яка передбачена у ч. 4 ст. ст. 175-187, 189 та 191 КК України із обтяжуючою обставиною, зазначеною у п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України «вчинення злочину з використанням умов воєнного стану або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій». Зроблено висновок про складність їх виваженого відмежування. Відзначено, що реалізація саме такої обтяжуючої обставини як «вчинення злочину з використанням умов воєнного стану» передбачає певну індивідуалізацію і потребує врахування судом того, які саме умови воєнного часу були використані для вчинення кримінального правопорушення.

Наголошено про не конструктивність кваліфікацій за ч. 4 ст. 185 КК України всіх кримінальних правопорушень в умовах воєнного або надзвичайного стану на території України. Запропоновано виключити з частин четвертих 185-187 КК України таку кваліфікуючу ознаку як «в умовах воєнного або надзвичайного стану». Наголошено про те, що правові наслідки застосування злочинцем умов воєнного стану мають бути враховані шляхом застосування п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України.

Запропоновані зміни забезпечать врахування умов воєнного стану щодо всіх кримінальних правопорушень, а не тільки передбачених ст.ст. 185-187 КК України. Відзначається, що посилення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти власності в умовах воєнного стану має відбуватися як шляхом збільшення санкції відповідних статей Кримінального кодексу України, так і шляхом удосконалення процесуальних аспектів її реалізації.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, крадіжка, розбій, грабіж, кримінальні правопору-

шення, з використанням умов воєнного стану, в умовах воєнного стану.

Budyachenko O. M. Certain aspects of criminal liability for theft, robbery and assault under martial law

The purpose of the article is to reveal the practical aspects of criminal responsibility for theft, robbery and assault under martial law. Scientific views were analyzed and a brief analysis of judicial practice was carried out regarding the interpretation of the qualifying feature of committing criminal offenses «Under Conditions of Martial Law or a State of Emergency», provided for in Part 4 of Art. Art. 185-187 of the Criminal Code of Ukraine.

The ratio of the qualifying circumstance «Under Conditions of Martial Law or a State of Emergency» is revealed, which is provided for in Part 4 of Art. Art. 175-187, 189 and 191 of the Criminal Code of Ukraine with the aggravating circumstance specified in Clause 11 Part 1 of Art. 67 of the Criminal Code of Ukraine «Crime Commitment Using Conditions of Martial Law or a State of Emergency, Other Extraordinary Events». A conclusion was made about the difficulty of their balanced delimitation. It was noted that the implementation of such an aggravating circumstance as «Crime Commitment Using Conditions of Martial Law» requires a certain individualization and requires the court to take into account which wartime conditions were used to commit the crime.

It is emphasized that the qualifications are not constructive according to Part 4 of Art. 185 of the Criminal Code of Ukraine of all criminal offenses under conditions of martial law or state of emergency on the territory of Ukraine. It is proposed to exclude from the fourth parts of Articles 185-187 of the Criminal Code of Ukraine such a qualifying feature as «Under Conditions of Martial Law or a State of Emergency». It is emphasized that the legal consequences of the criminal's use of martial law conditions must be taken into account by applying Clause 11, Part 1 of Article 67 of the Criminal Code of Ukraine.

The proposed changes will ensure that martial law conditions are taken into account in relation to

all criminal offenses, not only those provided for in Art. 185-187 of the Criminal Code of Ukraine. It is noted that the strengthening of criminal liability for criminal offenses against property under martial law should occur both by increasing the sanction of the relevant articles of the Criminal Code of Ukraine and by improving the procedural aspects of its implementation.

Key words: *criminal responsibility, theft, robbery, assault, criminal offenses, using martial law conditions, under martial law conditions.*

Постановка проблеми та її актуальність.

Воєнні конфлікти часто супроводжуються хаосом та порушенням громадського порядку. Це створює сприятливе середовище для злочинності, у тому числі крадіжок, грабежів та розбоїв, оскільки правопорядок та контроль у державі ослаблені. Більш того, воєнний стан у країні зазвичай призводить до економічних труднощів, погіршення умов життя та зменшення доступності ресурсів. Це може збільшити кількість кримінальних правопорушень проти власності, оскільки люди опиняються у ситуації крайньої потреби. Окрім цього, воєнні дії можуть призвести до руйнування інфраструктури та громадських об'єктів, що також сприяє зростанню кількості крадіжок та пограбувань.

У цілому, в умовах воєнного стану збільшується нестабільність і невизначеність, що сприяє збільшенню злочинності, зокрема і крадіжок, грабежів та розбоїв. Наведеним обумовлюється актуальність порушеної теми у правозастосовній площині.

Правову основу кримінальної відповідальності за крадіжку, грабїж та розбїй становлять положення статей 185-187 Кримінального кодексу України (далі - КК України), правова реалізація яких була тривалий час усталеною. Втім, внесення Законом України від 3 березня 2022 року № 2117-ІХ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» [1] до вищезазначених статей змін, стало наслідком неоднозначного трактування їх змісту і виникнення спірної практики їх правозастосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед науковців питання кримінальної відповідальності за крадіжку, грабїж та розбїй активно досліджували Б. А. Пазій [2], І. В. Самокиш [3], Я. О. Татаркевич [4] та багато інших. Разом з тим, дискусія з приводу тлумачення введеної у березні 2022 року до статей 185-187 КК України такої кваліфікуючої ознаки як «в умовах воєнного стану» ще триває.

Вищевикладеним обумовлена актуальність теми дослідження, метою якого є конкретизація правил реалізації кримінальної відповідальності за крадіжку, грабїж та розбїй на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Так, Законом України від 3 березня 2022 року № 2117-ІХ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство», четверті частини статей 185-187 КК України доповнено такою кваліфікуючою ознакою вчинення злочинів як «в умовах воєнного або надзвичайного стану».

Такі нововведення стали наслідком виникнення жвавої дискусії щодо того, чи будь-яка крадіжка в умовах воєнного стану має безумовно кваліфікуватися за ч. 4 ст. 185 КК України, яка передбачає покарання у вигляді позбавлення волі від 5 до 8 років.

У Пояснювальній записці до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» наголошується, що запропоновані законопроєктом зміни сприятиме «підвищенню ефективності засобів кримінально-правового реагування на прояви мародерства з боку військовослужбовців або цивільних осіб» [5]. Отже, розробники відповідного законопроєкту роблять наголос про спрямованість таких законодавчих змін на боротьбу із мародерством, яким є «прихована або відкрита крадіжка військовослужбовцями та цивільними особами майна у мертвих або поранених у бою та після нього; присвоєння майна цивільного населення у районах вогневого ураження (бомбардувань, ракет. ударів, артилерію. та ін. обстрілів), під час надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [6].

У Висновку Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України також наголошується про те, що метою запровадження таких змін у законодавство є необхідність посилення покарання за привласнення чужого майна «на полі бою або використання трагічних обставин, бойових дій для власної наживи шляхом пограбування людей, в тому числі вбитих або поранених» [5]. Визначення мародерства дозволяє звузити сферу застосування цих статей із урахуванням спеціального місця вчинення відповідних злочинів.

Втім, роз'яснюючи особливості відповідальності за мародерство та інші злочини, скоєні під час воєнного стану Координаційний центр з надання правової допомоги, Міністерство юстиції України, пов'язує особливість кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст.ст. 185-187

КК України не тільки за привласнення на полі бою майна пораниених та вбитих (мародерство), а ще й з використанням трагічних обставин, бойових дій для власної наживи [7]. Як бачимо, при роз'ясненні йдеться саме про використання певних обставин.

В світлі цього набуває значення співвідношення такої кваліфікуючої ознаки ч. 4 ст. 185 КК України «в умовах воєнного або надзвичайного стану» із закріпленою у ст. 67 КК України такою обтяжувальною покарання обставиною як «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій».

Позиція вищих судових органів із порушеного питання є спірною. Так, у постанові об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15.01.2024 у справі № 722/594/22 судді доходять висновку, що норма закону України про кримінальну відповідальність, передбачена ч. 4 ст. 185 КК України, підлягає застосуванню у разі «вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного або надзвичайного стану», а «вчинення злочину з використанням умов воєнного стану» (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України) як обставина, що обтяжує покарання, може бути врахована судом лише в аспекті індивідуалізації кримінальної відповідальності [8].

Отже, суд вважає, що кваліфікуючі ознаки - «вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану» та «з використанням умов воєнного стану» - є різними ознаками.

Втім, є і протилежна позиція. Так, в ухвалі від 28.03.2023 у справі № 722/594/22 Касаційний кримінальний Суд Верховного суду щодо співвідношення кваліфікуючої обставини «в умовах воєнного або надзвичайного стану» у частинах четвертих статей 175-187 КК України із обтяжуючою обставиною, зазначеною у п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України «вчинення злочину з використанням умов воєнного стану» наголосив на тому, що різниця у формулюванні не може в такому випадку відігравати вирішальну роль у тлумаченні, якщо зважати на однакову характеристику цієї обставини [9].

Втім, аналіз судової практики не дозволяє виокремити в чому саме полягає співвідношення цих кваліфікуючих ознак. На нашу думку, їх буквально трактування дозволяє дійти висновку, ознака «в умовах воєнного або надзвичайного стану» передбачає існування такого стану в країні апіорі і не вимагає обов'язкове використання його умов при скоєнні певного злочину, а така ознака як «вчинення злочину з використанням

умов воєнного стану» передбачає певну індивідуалізацію і потребує врахування судом того, які саме умови воєнного часу були використані для вчинення злочину.

Таке трактування наведених умов узгоджується із позицією об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 722/594/22. Так, в постанові від 15.01.2024 у справі № 722/594/22 об'єднана палата Касаційного кримінального суду висловила свою позицію про те, що за ч. 4 ст. 185 КК України кримінальна відповідальність передбачена за вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного або надзвичайного стану на території, на якій він введений [8]. Отже, суд відмовився визнавати допустимість застосування ч. 4 ст. 185 КК України тільки до випадків, коли вчинення крадіжки безпосередньо пов'язане із певними обставинами воєнного часу.

Втім, Колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду в постанові від 28.03.2023 року по справі № 722/594/22 зазначила, що таке тлумачення ознаки «в умовах воєнного стану» призводить до того, що будь-яка крадіжка розглядається як тяжкий злочин, і це спотворює саме поняття «тяжкого злочину» [9].

Як слушно відзначає Н. Мамченко, такі нововведення хоча і були спрямовані на боротьбу з мародерством, однак на практиці призвели до того, що за крадіжку на відносно незначну суму з магазину суд має кваліфікувати по ч. 4 ст. 185 КК України та призначати особі покарання у виді позбавлення волі щонайменше 5 років [10].

Розуміючи дискусійність цього аспекту судді намагаються нівелювати. Наприклад, вироком Бердичівського міськрайонного суду від суд визнав чоловіка винним у крадіжки двох мобільних телефонів із житлового будинку у м. Бедичів, загальною вартістю близько 1700 грн. ухвалив обвинувальний вирок за ч. 4 ст. 185 КК України та на підставі ч. 1 ст. 69 КК України, призначив покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції ч. 4 ст. 185 Кримінального кодексу [11].

Аналіз вироків за ч. 4 ст. 185 КК України дає підставі стверджувати, що у більшості випадків, суди призначають покарання у виді 5 років позбавлення волі і звільняють засуджених від його відбування з випробуванням з огляду на невідповідність покарання тяжкості злочину. В світлі цього варто підтримати Н. Мамченко, яка впевнена, що практика застосування у таких випадках ст. 75 КК України спотворює інститут звільнення від покарання [10]. Очевидно, що в таких

випадках інститут звільнення від покарання використовується не за призначенням. Більш того, постає питання про доцільність існування таких нововведень.

У правозастосовній практиці активно лунають твердження про особливу спрямованість окреслених нововведень. Так, адвокат М. Дзіковський вважає, що таку ознаку законодавець пов'язує не просто на час запровадження правового режиму воєнного стану в Україні, а саме щодо місць вогневого ураження, тимчасової окупації або проходу військ, що означає недоцільність її застосування щодо крадіжок, які відбулися хоча й під час дії режиму воєнного стану, але поза межами зазначених вище районів та без будь-якого використання умов воєнного стану [12].

Подібну думку висловлює і О. Кравчук, ілюструючи її наступним прикладом: «учиненням в умовах воєнного стану слід уважати такі викрадення чужого майна, які вчинені щодо осіб, які переміщуються у більш безпечні регіони України чи щодо їх майна, щодо майна, осіб, які тимчасово залишили житло без контролю для укриття в безпечному місці. Якщо ж викрадення відбулося хоча й під час дії режиму воєнного стану, але поза межами зазначених вище районів та без будь-якого використання умов воєнного стану, то навряд чи доцільно застосовувати відповідну кваліфікуючу ознаку та ознаку, що обтяжує покарання» [13]. Підтримуючи таку позицію в цілому, варто відзначити, що враховуючи використання ворогом авіації, визначити які саме регіони є більш безпечними дуже важко.

В. Мазій наголошуючи про необхідність перегляду чинної редакції ч. 4 ст. 185 КК України стверджує про те, що вчинення крадіжки в мирний час та вчинення крадіжки під час дії правового режиму воєнного стану на території, які віддалені від активних бойових дій по своїй суті нічим не відрізняється, адже не несе більшої суспільної небезпеки, аніж вчинення крадіжки без дії правового режиму воєнного стану [14].

Вважаємо таке твердження дискусійним, адже не варто зовсім нівелювати ситуацією в країні, в якій оголошено воєнний стан. Вплив режиму воєнного стану на життя громадян всіх територій України є очевидним. Так, у пояснювальній записці законодавець, обґрунтовуючи необхідність включення ознаки «в умовах воєнного стану» в складі злочинів, передбачених ст.ст. 185-187 КК України, чітко висловився: оскільки від страху за своє життя та здоров'я внаслідок військових дій люди полишають свої

домівки та майно, то «такі обставини використовуються зловмисниками з метою фактично безперешкодного заволодіння цим майном шляхом проникнення до квартир, житлових будинків, офісів чи закладів торгівлі. Мають місце і випадки відкритого заволодіння чужим майном, у тому числі із застосуванням насильства».

Заслужують на увагу пропозиції науковця А. В. Коломійчук, який вважаючи, що тлумачення такої ознаки кримінальних правопорушень проти власності «вчинення в умовах воєнного стану» не є коректним та не відповідає меті, яку переслідував законодавець, приймаючи зміни до статей 185-187, 189 та 191 КК України, пропонує при кваліфікації відповідних діянь за ознакою вчинення в умовах воєнного стану враховувати хоча б один із наступних критеріїв, які перебуватимуть у безпосередньому зв'язку із воєнним станом, а саме: «1) місце скоєння кримінального правопорушення (зона бойових дій, об'єкти, що пошкоджені внаслідок ракетних атак та ін.); 2) особа потерпілого (ВПО, учасник бойових дій, волонтер та ін.); 3) час скоєння кримінального правопорушення (під час ракетних тривог, якщо це полегшало вчинення діяння, під час обстрілів, евакуації та ін.); 4) інші обставини, які існують лише під час дії воєнного стану та сприяли або будь-яким чином полегшили вчинення особою кримінальних правопорушень, передбачених статтями 185-187, 189, та 191 КК України (евакуація населення з населеного пункту, переміщення осіб до укриттів, привласнення майна, яке було передано на зберігання у зв'язку із виїздом із зони бойових дій та ін.) [15, с. 210].

Підтримуючи науковця в цілому, такий підхід по суті розтлумачує «умови воєнного стану» і знов постає питання про співвідношення кваліфікуючої обставини «в умовах воєнного або надзвичайного стану» у частинах четвертих статей 175-187 КК України із обтяжуючою обставиною, зазначеною у п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України «вчинення злочину з використанням умов воєнного стану». З огляду на таке, переконанні, що спроба відмежувати ці ознаки не є виваженою та її результат не здатний подолати спірність їх правозастосування.

Поряд з цим, такий стан речей негативно впливає не тільки на єдність судової практики, а й не узгоджується із загальною теорією класифікацій злочинів та призначення покарання. Не варто заперечувати логічність існування мінімальної міри покарання у вигляді 5 років позбавлення волі, наприклад, і за крадіжку телефону, і за крадіжку виробничого обладнання. Звісно, в умовах

воєнного стану відповідальність має бути більш суворою, що, на нашу думку, може бути досягнуто за рахунок застосування обтяжуючої обставини, яка зазначена у п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України «вчинення злочину з використанням умов воєнного стану».

При посиленні кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти власності в умовах воєнного стану необхідне чітке усвідомлення того, що її посилення може відбуватися не стільки за рахунок збільшення санкції відповідних статей Кримінального кодексу України, стільки шляхом удосконалення процесуальних аспектів її реалізації. Окрім цього, доцільним є врахування умов воєнного стану щодо всіх правопорушень, а не тільки передбачених ст.ст. 185-187 КК України.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє внести пропозицію про виключення з частин четвертих 185-187 КК України такої кваліфікуючої ознаки як «в умовах воєнного або надзвичайного стану». Правові наслідки застосування злочинцем умов воєнного стану мають бути враховані шляхом застосування п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України.

Внесення зазначених змін у кримінальне законодавство забезпечить існування однакових умов реалізації функції держави щодо забезпечення правопорядку в нашій країні.

Література

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 3 березня 2022 року № 2117-ІХ. *Офіційний вісник України*. 2022. № 32. Ст. 1691 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text> (дата звернення: 10.04.2024).

2. Пазій Б. А. Кримінологічна характеристика та запобігання крадіжкам, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, Харків, 2023.

3. Самокиш І. В. Кримінально-правова охорона власності за законодавством України та країн Східної Європи - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2020.

4. Татаркевич Я. О. Викрадення у кримінальному праві України: поняття та форми. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2022.

5. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство від 03 березня 2022 року № 7124. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=7124&conv=9> (дата звернення: 10.04.2024).

6. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-63806> (дата звернення: 10.04.2024).

7. Роз'яснення щодо відповідальності за мародерство та інші злочини, скоєні під час воєнного стану. *Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozyasnennya-shchodo-vidpovidalnosti-za-maroderstvo-ta-inshi-zlochiny-skoenyi-pid-chas-voennogo-stanu> (дата звернення: 10.04.2024).

8. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15.01.2024, судова справа № 722/594/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116446106> (дата звернення: 10.04.2024).

9. Ухвала Кримінального Касаційного Суду Верховного суду від 28.03.2023, судова справа № 722/594/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110395917> (дата звернення: 10.04.2024).

10. Мамченко Н. Об'єднана палата ККС ВС поставила крапку у питанні застосування ознаки «в умовах воєнного стану» при призначенні покарання за крадіжку. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/291566-obedinennaya-palata-kus-vs-postavila-tochku-v-voprose-primeneniya-priznaka-v-usloviyakh-voennogo-polozheniya-pri-naznachenii-nakazaniya-za-krazhu> (дата звернення: 10.04.2024).

11. Вирок Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 03.05.2023, судова справа № 274/2060/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110597761> (дата звернення: 10.04.2024).

12. Дзиковській М. Кримінальна відповідальність за крадіжку. URL: <https://legalaid.ua/ua/kryminalna-vidpovidalnist-za-kradizhku/> (дата звернення: 10.04.2024).

13. Кравчук О., Михайленко Д. Воєнний стан як обставина, яка впливає на кваліфікацію зло-

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

чину та призначення покарання. Юридична практика. 2022. URL: <https://pravo.ua/voiennyi-stan-iak-obstavyna-iaka-vplyvaie-na-kvalifikatsiiu-zlochynu-ta-pryznachennia-pokarannia/> (дата звернення: 10.04.2024).

14. Мазій В. Крадіжка під час війни: короткий огляд судової практики. URL: <https://knpartners.com.ua/kradizhka-pid-chas-vijni-korotkij-ogljad-sudovoi-praktiki/> (дата звернення: 10.04.2024).

15. Коломійчук А. В. Вчинення в умовах воєнного стану», як ознака, що впливає на кваліфікацію кри-

мінальних правопорушень проти власності. Право и суспільство. 2023. № 5. С. 206-211. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/5_2023/31.pdf (дата звернення: 10.04.2024).

Будяченко О. М.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології
Одеського державного університету
внутрішніх справ*